

Kümme korda Kotzebue-kõnelusi

Harry Liivrand*

Väga austatud kotzebuaanid Eestist ja Saksamaalt, head kolleegid, sõbrad, mu daamid ja härrad!¹ Tere tulemast tänna X Kotzebue-kõnelustele Tallinna Ülikooli Akadeemilises Raamatukogus ja homme Eesti Muusika- ja Teatriakadeemias!

Aastal 2012 Berliini Schleiermacherhausis alanud Kotzebue-kõnelused on jõudnud oma esimese juubelikonverentsini – kümnenda järjekorranumbrini, ning esmalt lubage teid kõiki tänada teie järjekindla entusiasmi ja kollegiaalse solidaarsuse eest, mida ma vaevalt oskasin nende kõneluste ideed sügisel 2011 Eesti suursaatkonna kultuuriatašeena Saksamaal välja käies ette kujutada. Pean siinkohal lisama, et mu tänuga kaasneb mu enda rõõm, sest tänu neile kõnelustele on muutunud August von Kotzebue (1761–1819) retseptioon positiivsemaks ja mitmekülgsemaks ehk siis õiglasemaks ning lisandunud aastatega aina enam uusi selle Eestit ja Saksamaad ühendava kuulsa näitekirjaniku, romanisti, ajakirjaniku ja estofiili loomingu uurijaid ning konverentsile kaasaelajaid. Vaimne kollegiaalne toetus pole kunagi tähtsusetu. Kotzebue loominguga mitmekülgsest lähtudes pole ka üllatav, et konverentsi üks märksõnu on algusest peale olnud interdistsiplinaarsus: germanistide kui esinejate enamiku kõrval on oma oluline koht alati olnud kunstiajaloolastel, muusikateadlastel, kultuuriuurijatel, kirjandusteadlastel, diplomaatidel, juristidel. Teiseks, kultuuridiplomaat peabki asukohamaal algatama pikaajalisi kahepoolseid kultuuriprojekte, mis kestavad kauem kui tema ametialane lähetus. Sealjuures on saatkonna moraalne tugi olnud alati n.-ö. nähtav, kolm Eesti suursaadikut järjestikku on pidanud Berliinis konverentsil avakõne.

Nagu varem, on ka käesolevate kõneluste korraldamises võrdsel määral osalenud professor Kristel Pappel Eesti Muusika- ja Teatriakadeemiast, kellele siin ütlen südamest suur aitäh. Kasulikke mõtteid käesoleva konverentsi programmi väljatöötamisse andsid suvel Berliinis meie mõlema vestlused Berliin-Brandenburgi Teaduste Akadeemia liikme, Kotzebue-kõneluste mentori Conrad Wiedemanni ja Humboldt-Universitāti professori Alexander Košeninaga. Erinevatel põhjustel ei saanud kumbki neist kahjuks sel aastal Tallinna sõita, kuid nad saadavad konverentsiosalejatele oma parimad tervitused ja loodavad meid kõiki kohata tuleval aastal XI konverentsil Berliinis, loodetavasti taas Berliin-Brandenburgi Teaduste Akadeemias – algusest peale konverentsi Saksamaa peapartneri katuse all. Härra Wiedemanni kaudu edastas tervitused ka Berliin-Brandenburgi Teaduste Akadeemia uus president Christoph Marksches, kellele augustis Eestit külastades jätsid Akadeemilise Raamatukogu baltika kogud väga hea mulje ning kes kinnitas oma akadeemia huvi koostöö jätkamiseks Kotzebue-kõnelustega. Tuletaksin siin meelde, et Berliin-Brandenburgi Teaduste Akadeemia mainekas sari „Berliner Klassik“ avaldas 2016 ja 2017 Kotzebue-kõneluste ettekannete põhjal kirjutatud kaks artiklikogumikku,² mille retseptioon nii Saksamaal kui ka Eestis on olnud ülimalt positiivne ja tiivustav. Et Kotzebue-kõnelused on muutunud ajalooks iseeneses ning juba kipub ununema neil konverentsidel puudutatud teemadering, võtabki möödunud kõnelused oma ülevaates kokku Kristel Pappel.

Me elame endiselt uued tervise- ja rännureeglid dikteerinud koroona-ajastul ning paratamatult mõjutas see nii nagu eelmisel aastal ka tänavu Kotzebue-kõneluste esinejate ringi kujunemist. Sellest tulevvalt moodustasid IX kõnelustel Berliinis ettekandjate enamuse saksa kolleegid, X

* Harry Liivrand (1961), MA, kunstiajaloolane, ajaloolane, muusikakriitik, kultuuridiplomaat, harryliivrand@gmail.com

¹ Kõne on peetud 8. oktoobril 2021. aastal X Kotzebue-kõneluste (toimusid 8.–9. oktoobri Tallinnas) avamisel TLÜ Akadeemilise Raamatukogu baltika saalis.

² K. Gerlach, H. Liivrand, K. Pappel (Hg.): August von Kotzebue im estnisch-deutschen Dialog (= Berliner Klassik, Bd. 23). Hannover: Wehrhahn Verlag, 2016, ISBN 978-3-86525-593-8, A. Košenina, H. Liivrand, K. Pappel (Hg.): August von Kotzebue. Ein streitbarer und umstrittener Autor (= Berliner Klassik, Bd. 25). Hannover: Wehrhahn Verlag, 2017, ISBN 978-3-86525-492-4.

kõnelustel on aga rohkem esinemisi eesti teadlastelt. Kuid õnneks on need vaid statistilised, kvantitatiivsed näitajad. Kvaliteet on alati kõige tähtsam. Uusi tõlgendusi ja vaatenurki pakub käesoleva konverentsi programm küllaga. Et tubliil perekonnaisal August von Kotzebue³ täitus sel aastal ka ümmargune juubel – möödus ju tema sünnist kevadel 260 aastat –, on konverentsi läbivaks teemaks esmakordselt Kotzebue perekonnaliikmete intellektuaalne tegevus ja Kotzebue raamatukogu. Berliinist saabunud kultuurikorraldaja mag. Zenaida des Aubris vaatleb oma ettekandes Kotzebued abikaasa ja pereinimesena, dr. Anna Ananijeva Regensburgist (koos kaasautori Alexander Ananijeviga Tübingenist) analüüsib August von Kotzebue poegade Wilhelmi, Otto ja Moritza kirjavahetusest kujunevat isapilti ning minu Akadeemilise Raamatukogu kolleeg dr. Kairit Kaur räägib Kotzebue teisest abikaasast Christianest kui vähetuntud *femme de lettres*'ist. Siinkõneleja aga läheb edasi eelmisel aastal alanud August von Kotzebue isikliku raamatukogu rekonstrueerimisega tema ekliibrist sisaldavate raamatute põhjal Akadeemilisest Raamatukogust ja Tartu Ülikooli raamatukogust. Teise läänemereprovintses elanud saksa valgustaja Johann Gottfried von Herderi raamatukogu Tartuga seotud saatusest kuuleme Eesti Teaduste Akadeemia liikmelt, Underi-Tuglase Keskuse direktorilt Jaan Unduskilt. Siinkohal tahaksin öelda oma komplimentid Anna Ananijevale kevadel *online*'is interkontinentaalse Kotzebue-pikniku organiseerimise eest, mis demonstreeris Kotzebue-temaatika jätkuvat elujõudu ja integreerimisvõimalusi tulevikus.

Saksa keele vahendusel on eesti keelde tulnud kaks peaaegu sama tähendusega laensõna, mille etümoloogiat teavad veel ehk ainult eesti filoloogid. Need sõnad, mu daamid ja härrad, kõlavad nii eesti kui saksa keeles ühtmoodi ning need on *tohuvaohu* ja *virvarr*! Esimese väljendi tõi hebraistikast saksa keelde Johann Wolfgang von Goethe ning saksakeelse kirjanduse kaudu jõudis see sõna 19. sajandil ka eesti keelde. Sel konverentsil tuletame meelde aga veel üht tähtpäeva – nimelt möödub 220 aastat August von Kotzebue ühe kuulsama posse „Virvarr“ („Der Wirrwarr, oder der Muthwillige“) menüüst esietendusest Berliinis. „Wirrwarri“ mängiti edukalt ka Tallinna Saksa Teatris. 1878. aastal tõlkis ja mugandas tüki eesti keelde meie näitekirjanduse tulevane suurkuju August Kitzberg, viies sõna „virvarr“ niimoodi rahva sekka. Dr. Maris Saagpakk Tallinna Ülikoolist kõnelebki August Kitzbergist kui Kotzebue ühest peamisest tõlkijast, katkendeid saksakeelsest „Wirrwarri“ loeb aga nii Eesti kui Saksamaa teatrites töötav näitleja Toomas Täht, kes muuseas osales juba 2012. aastal Berliinis I Kotzebue-kõnelustel, esitades siis katkendeid kirjaniku ühest esimesest menükist „Isalik ootus“. Üks teine Kotzebue näidend jõudis aga 200 aastat peale esietendust Pesti kuninglikus linnateatris sel hilistalvel lausa Estonia kontserdisaali lavale: Eesti Riiklik Sümfooniaorkester Olari Eltsi dirigeerimisel tõi välja Ludwig van Beethoveni näidendimuusika August von Kotzebue melodraamale „Kuningas Stefan“. ⁴ Viimase kandsid ette EMTA lavakunstkooli tudengid.

Esimest korda esineb Tallinnas konverentsil dr. Monique Bernard, Neunkirchenis töötav prantsuse germanist, tutvustades Kotzebue ja Saksamaal tegutsenud prantsuse-saksa filosoofi Charles de Villers'i kirjavahetust. Vahemärkusena oleks siinkohal huvitav mainida, et Otto Wilhelm Masing 1816. aastal avaldatud kõigi aegade esimeses eestikeelses essees⁵ kirjutatakse ka Charles de Villers'ist, viidates tema tuntuks Lutheri-teosele. ⁶ *À propos*, Masing paneb oma essees aluse ka eestikeelse ooperiajaloo kirjutamisele, sest ta teavitab lugejat seal 18. sajandi teise poole Pariisis puhkenud kuulsast ooperivõistlusest Piccini ja Glucki vahel. ⁷ Konverentsil debüteeriv kunsti-teadlane dr. Moonika Teemus Tartu Ülikooli raamatukogust teeb ettekande sealse raamatukogu esimese direktori Johann Karl Simon Morgensterni suvereesist Tartust tollasesse kuurortlinna Tallinna ning kohtumistest Kotzebuega Morgensterni seniavaldamata päevikute põhjal. Dr. Rolf Haaser Tübingenist räägib Kotzebuest ja Mainzi filosoofi, indoloogi ning revolutsionääri Georg Forsteri „Sakotala“ tõlkest.

³ August von Kotzebue oli kolmest abielust kokku 18 last.

⁴ K. Pappel, H. Liivrand. Beethoven ja Kotzebue. – Sirp, 12.02.2021.

⁵ K. Metste. Ma olen 100 aastat enneaegu kirjutanud: O. W. Masing eesti esseistika alustajana. – Akadeemia 2001, nr. 4, lk. 663.

⁶ Otto Wilhelm Masing peab silmas Charles de Villers'i Prantsuse Instituudi poolt 1804. aastal auhinnatud tööd „Essai sur l'Esprit et l'influence de la Reformation de Luther“. Vt. O. W. Masing. Wiederlegung einer ungegründeten und ungerichten Behauptung. – Estnische Originalblätter für Deutsche. I Heft. Dorpat: J. C. Schünmann, 1816, lk. 9.

⁷ Samas, lk. 21–24.

1792 saabus Tallinna koduõpetajaks Elbe-äärses Tangermündes sündinud ja Halle ülikoolis õppinud Christian Carl Ludwig Klee (1765–1823). Peale Eestis ja Venemaal töötamist vanas eas Saksamaale tagasipöördununa avaldas ta 1821 mälestusteraamatu „Pilgerschaft durch Land und Leben. Eine biografische Skizze (1792–1818)“, meenutades lühidalt ka August von Kotzebue asutatud *Revaler Liebhabertheater*’it. Ta kirjutab, et „külastas nii sageli kui võimalik, teatrit. Revalis oli siis, mitte nagu hiljem, ainult Liebhabertheater, mille [– –] tekkimine ja tegevus härra von Kotzebuega seotud.“ Edasi kirjutab ta, et nähtu pakkus publikule „meeldivat, õpetatud ja harivat naudingut“ (*angenehman, belehrenden und bildenden Genuss*), mainides piletitulu annetamist vaestele.⁸

Oma raamatus toob Klee muuseas ära ka mõned eestikeelsed sõnad, mida ta kohe saabudes ära õppis. Esimene sõna on *killo!* Tsiteerin: „Hierbei wurden noch Killostremlinge herumgegeben, ein Produkt der Ostsee, etwas grösser und fetter als Sardellen, und mit vielem Gewürz eingemacht.“⁹ Et baltisaksa keeles *Killo* ehk eesti keeles *kilu* ootab meid pärast esimest konverentsipäeva *Umd-runk*’il koos Atla mõisas spetsiaalselt villitud üllatusnapsiga Kotzebue Pisarad, polekski vaja vist siinkohal mainida – Kotzebue-aegset traditsiooni ei saa ju kuulsas kilulinnas ära unustada!

Armsad kolleegid, inspireerivat juubelikonverentsi, põnevaid diskussioone! Kotzebue-tööd jätkub meil veel kümnenditeks.

⁸ C. C. L. Klee. *Pilgerschaft durch Land und Leben. Eine biografische Skizze (1792–1818)*. Riia, 1821, lk. 77–78.

⁹ Samas, lk. 30.